

Лілія А. Щаслива*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ВОЛОНТЕРСТВО У ВИРІШЕННІ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

У статті розглянуто сутність та форми соціального підприємництва. Розкрито сутність соціального підприємця як центральної діючої особи соціального підприємництва та від особистісних соціально-психологічних якостей якої залежить успіх соціального підприємства. Підкреслено роль волонтерства в теперішніх умовах. Ефективним засобом розвитку суспільства є волонтерська діяльність. Наразі волонтери є повноправними суб'єктами суспільного розвитку. Роль волонтерства визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах. Визначено типові проблеми більшості волонтерських організацій, зокрема: відсутність регулярного фінансування; недостатність відповідних навичок та кваліфікації у лідерів і працівників; проблеми з навчанням та підвищенням кваліфікації працівників. Досліджено поняття "базова внутрішня спрямованість", що детермінує свободу самовизначення людини. Унікальний життєвий досвід формує та закріплює у людини ключовий патерн, тобто "модель поведінки", що виражається в освіті, роботі та інших сферах життя. Патерни поведінки дітей компліментарні патернам їх батьків та прабабків. Проаналізовано зарубіжний досвід соціального підприємництва, який демонструє можливості і переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні а й економічні. Акцентовано увагу на тому, що соціальне підприємництво є важливим механізмом підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни. Ключем для успішного розвитку соціальних підприємств в Україні є вироблення національних стратегій розвитку, які дозволили б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, форми соціального підприємництва, соціальний підприємець, волонтерство, волонтер, волонтерський рух, волонтерська діяльність, патерн поведінки.

Табл. 2 Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2022-1-252-253-20-27

Lilia A. Shchaslyva

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND VOLUNTEERING IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS

The article examines the essence and forms of social entrepreneurship. The essence of the social entrepreneur as the central actor of social entrepreneurship and whose personal socio-psychological qualities depend on the success of the social enterprise is revealed. The role of volunteering in the current conditions is emphasized. Volunteering is an effective means of social development. Currently, volunteers are full-fledged subjects of social development. The role of volunteering is recognized at the state level, which is confirmed in separate legislative documents. Typical problems of most volunteer organizations have been identified, in particular: lack of regular funding; lack of relevant skills and qualifications of leaders and employees; problems with training and improving the qualifications of employees. The concept of "basic internal orientation", which determines a person's freedom of self-determination, has been studied. A unique life experience forms and consolidates a key pattern in a person, that is, a "behavior model", which is expressed in education, work and other spheres of life. Behavioral patterns of children are complementary to the patterns of their parents and ancestors. The foreign experience of social entrepreneurship, which demonstrates the opportunities and advantages of the non-profit sector, and not

¹ State University of Trade and Economics. Ukraine.

only social but also economic ones, is analyzed. Attention is focused on the fact that social entrepreneurship is an important mechanism for increasing the level of socio-economic development of the country. The key to the successful development of social enterprises in Ukraine is the development of national development strategies that would allow coordinating the efforts of all interested parties.

Keywords: *social entrepreneurship, social enterprise, forms of social entrepreneurship, social entrepreneur, volunteering, volunteer, volunteer movement, volunteer activity, pattern of behavior.*

Peer-reviewed, approved and placed: 02.07.2022.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальне підприємництво є перспективним інструментом для вирішення соціальних потреб, вимог та проблем країни. Поряд з цим на сьогодні в Україні активно розвивається громадянське суспільство та волонтерські рухи. Саме волонтерські рухи допомагають вимушеним переселенцям, дітям-сиротам, одиноким та нездоровим людям, а також не залишаються без уваги і міські проблеми суспільства. Однак головна проблема волонтерських рухів — це гроші, адже волонтери надають допомогу та вирішують соціальні проблеми, але це не є бізнесом, який приносить прибуток та який у подальшому можна використовувати на вирішення наступних соціальних проблем суспільства [6].

Щодо проблем соціального підприємництва в Україні, то на сьогоднішній день в країні склалася досить непроста ситуація. Це і слабкий розвиток сільської місцевості і невідповідність освіти на суспільні запити, та низьке фінансування з державного та місцевих бюджетів і відсутність належного розвитку студентського самоврядування і пасивне ставлення населення до глобальних проблем [3]. Під час опитування серед європейців щодо їхньої думки про нашу державу прозвучало 3 речі відомі їм про Україну — це бідність, війна та корупція. Рівень бідності у світі і в Україні відслідковують різні організації — як міжнародні, так і вітчизняні. Якщо у 2018 р. в Україні вважали бідними 24% населення, то за підсумками 2020 року. — 51% [3]. Зараз в умовах воєнного стану взагалі все досить складно. Ураховуючи теперішню ситуацію в Україні та її наслідки, соціальне підприємництво та волонтерська діяльність стають ще більш актуальними, тому дуже важливим проаналізувати причини попередніх невдач у намаганні запустити відповідні процеси та знайти ефективні засоби для їх усунення; врахувати зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва та волонтерства. Таким чином, практичний інтерес та необхідність розвитку соціального підприємництва і волонтерства обумовили актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням соціальних аспектів підприємництва займалися такі вчені, як О. Архипчик, М. Баталіна, В. Бобров, Г. Осовська, Д. Розенберг та ін. Питання волонтерства у вітчизняній науці та практиці досліджували О. Безпалько, І. Грига, Л. Дума, А. Зінченко, Л. Коваль, О. Яременко. При цьому ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її вивчення.

Метою дослідження є аналіз інститутів соціального підприємництва і волонтерства та вивчення зарубіжного досвіду розвитку соціальних підприємств для вирішення суспільних проблем.

Основні результати дослідження. Непростий і тривалий етап становлення та розвитку громадянського суспільства на засадах свободи, творчості, гуманізму, милосердя супроводжується складними політичними та соціально-економічними викликами в умовах війни. Відомо, що ефективним засобом розвитку громадянського суспільства є волонтерська діяльність. Наразі волонтери є повноправними суб'єктами суспільного розвитку. Роль волонтерства визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р., зі змінами), «Про соціальні послуги» (2003, зі змінами), «Про волонтерську діяльність» (2011, зі змінами) та ін., у яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна [5]. У міжнародному праві волонтерство — це участь добровольців — іноземних громадян у воєнних діях на боці жертв агресії або народу, що веде збройну боротьбу за свободу і незалежність проти іноземного гноблення. В умовах воєнного стану активізували діяльність тисячі волонтерських організацій [4].

Варто відмітити, що більшість волонтерських організацій мають певні типові проблеми: відсутність регулярного фінансування; недостатність відповідних навичок та кваліфікації у лідерів і працівників; проблеми з навчанням та підвищенням кваліфікації працівників, тощо.

Саме зараз реалізовувати себе як спеціаліста є складною справою через нестачу ресурсів, як матеріальних так і духовних, через не спроможність вільно і повністю використовувати всі можливості в умовах нестабільного середовища. Зараз актуальним та дуже важливим є волонтерство, адже багато поглядів спрямовані на нього і реалізовувати себе як спеціаліста краще в цьому напрямку. Також важливим зараз є розвиток власних брендів в умовах воєнного стану, тому створення і просування власних — хороша ідея.

В цілому, дотримання принципів управління економікою в теперішній час має включати: відтворення системи життєзабезпечення; правова регламентація управління; соціальна орієнтація розвитку економіки; системність планування; орієнтація на інноваційний шлях розвитку; збереження і розвиток конкурентних переваг об'єкта управління; раціональне поєднання форм управління. Потрібні нові сучасні драйвери розвитку економіки, що базуються на духовних приципах та властивостях істинної природи людини — розумної достатності, самодостатності, пріоритету продуктивності над споживанням. Для зміни парадигми в економіці необхідні суттєво оновленні філософські основи, а також розуміння принципів зростання економіки та суттєво об'єднанні зусилля державних, суспільних та освітніх інститутів [7].

Зазначимо, що соціальне підприємництво — використання стартапів та інших засобів підприємництва для розробки, фінансування та реалізації рішень соціальних, культурних або екологічних проблем. Суб'єктом і провідником соціального підприємництва виступає соціальний підприємець. Якщо традиційні підприємці, як правило, оцінюють успішність своєї діяльності, орієнтуючись на прибуток, виручку (обсяг продажів) або вартість акцій, то для соціального підприємця головним критерієм успішності стає

«соціальна віддача». Прибуток може братися до уваги, але не як самоціль, а як засіб для подальшого просування до досягнення соціальних або культурних цілей. Серед інших важливих ознак соціального бізнесу: інноваційність, самоокупність і фінансова стійкість, масштабованість і тиражованість. У концепцію соціального підприємництва входять не тільки економічні елементи, але й питання моралі, етики, соціальної справедливості та психології [10].

У сучасних умовах розглядають 3 види форм соціального підприємництва, що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Форми соціального підприємництва, систематизовано автором

Чисто некомерційна форма для реагування на соціальні потреби	Чисто комерційна форма	Гібридні форми
1	2	3
Використовують доступні традиційні ресурси (кредити, гранти, пожертвування). Некомерційні організації (НКО) можуть мати зиск зі своєї діяльності. При цьому вони не можуть розподіляти отриману виручку між інвесторами та власниками, а повинні цілком направляти її на досягнення цілей організації. Отриманий прибуток не може перевищувати певної встановленої величини. Таким чином, власне підприємницька складова діяльності соціальних підприємств, які обирають форм НКО, виявляється спочатку істотно обмеженою. Згадати частково негативні сторони НКО можна так: а) електронну філантропію (благодійність через інтернет), що дозволяє залучати значно більші суми пожертвувань; б) довгострокові кредити через програмні інвестиції; в) малоприбуткове ТОВ, що дозволяє поєднувати благодійні цілі і прибуток.	Ця форма у вигляді чистих комерційних структур нічим не відрізняється від звичайних комерційних підприємств, за винятком наявності задекларованої соціальної місії. Відповідно вони можуть існувати у вигляді приватно-підприємницької діяльності (індивідуальний підприємець) комерційного партнерства (товариства), товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) або (АТ). Можливі і інші форми і різновиди перерахованих, специфічні для законодавств різних країн. Зокрема, в США існує новий тип корпорації щодо забезпечення громадських інтересів (benefit corporation) В-корпорація. Така корпорація проходить сертифікацію і зобов'язана не тільки отримувати прибуток, але і слідувати явно вираженій соціальній місії, виконання якої відстежується незалежними спостерігачами, натомість отримувати деякі податкові послаблення в 30 штатах. Серед успішних прикладів цієї форми Кікол і Лайонс називають комерційну продуктову компанію Newmans Own, власники якої направляють 100% прибутку на освітні та благодійні потреби.	Гібридні структури мають різноманітні гнучкі можливості для діяльності соціальних підприємств і тому є найбільш цікавим і привабливим варіантом підприємства, що переслідує соціальні цілі. - ГКО з комерційними підрозділами на відміну від "материнських" компаній можуть розподіляти прибуток на свій розсуд. Наприклад, пекарня Creston Bakery, що входить до складу американської НКО Creyston Foundation. Пекарня розташована в Нью-Йорке з оборотом близько 5 млн. на рік. Це комерційне підприємство. Кошти, що передаються материнській НКО, не обладаються податками. - Некомерційні структури з некомерційними структурами створюються з різними цілями, наприклад, щоб займатися іншим видом бізнесу, що не зв'язано з материнською НКО або, щоб отримати підвищені гранти чи запобігти втратам грантів. - Партнерства між НКО (консорціями) можуть бути 2 видів: некомерційні кооперативи і стратегічні злиття (консолідації). Приклад: в галузі журналістики - інформаційна мережа indymedia. - Партнерства між некомерц-ми і комерц-ми структурами). Успішні за умов взаємної вигоди, взаємодоповнюваності стратегій, близькості корпоративних культур. Приклад: партнерство між найбільшою американською енергетичною компанією Consolidated Edison і НКО Trees New York, що займається озелененням міста. Фонд Susan G Komen for the Cure, який займається проблемами раку грудей.

В Україні здебільшого популяризується так звана Британська модель. Відповідно до цієї моделі соціальне підприємництво має 4 чіткі критерії: а) бізнес; б) соціальна мета (для чого працює цей бізнес); в) розподіл прибутків, де чітко визначено скільки відсотків буде йти на соціальну мету; г) демократичне управління.

Існують також проблеми, про які говорять всі українські підприємці, зокрема: недосконалість законодавчої бази, відсутність фінансових ресурсів, недостатність інформування та навчальних програм для підприємців. Та найбільшою проблемою є те, що соціальні підприємці не мали змоги конкурувати за фінансові ресурси з іншими підприємцями. У соціальних підприємств, що створюються для вирішення соціальної проблеми, як правило стартових інвестицій немає. Якщо зможуть їх здобути, тоді бізнес може початися. Для вирішення актуальних соціальних проблем в Україні Програмою соціального інвестування WNISEF розроблено механізм пільгового кредитування соціальних підприємств, який реалізується спільно з комерційними банками-партнерами. Застава по кредиту обов'язкова. Для купівлі обладнання також потрібен власний внесок у розмірі 10% від вартості [3]. Для того, щоб скористатися програмою соціальні підприємства повинні відповідати таким основним критеріям: по-перше, бути зареєстрованою юридичною особою відповідно до чинного законодавства України або фізичною особою — підприємцем та здійснювати комерційну діяльність; по-друге, мати чітко прописану в офіційних документах соціальну (екологічну) мету своєї діяльності; по-третє, мати чітко прописаний механізм розподілу прибутку, де буде видно скільки відсотків прибутку спрямовується на соціальну мету. Умови кредитування наведено в таблиці 2 [3].

Таблиця 2. Умови кредитування [3]

Сума кредиту	Від 10 до 100 тис. дол. США у гривневому еквіваленті
Кредитна ставка	5-10% річних фіксована ставка протягом усього терміну кредиту. Встановлює кредитний комітет.
Валюта кредиту	Гривня
Термін кредитування	До 3 років для інвестиційних кредитів До 2 років для поповнення обігових коштів
Умови видачі кредиту	100% (одноразово вся сума кредиту) або кількома траншами (невідновлювальна кредитна лінія)
Умови погашення кредиту	Стандартний графік погашення, аналітет чи інше
Цільове використання кредиту	Придбання обладнання; поповнення обігових коштів.

Зауважимо, що соціальний підприємець — центральна діюча особа соціального підприємництва, від особистісних соціально-психологічних якостей якої залежить успіх соціального підприємства [1]. Вчений теоретик

соціального підприємництва Грегорі Дізу описує соціальних підприємців як таких, які відіграють роль генератора змін у соціальній сфері. Він їм приписує характерні риси та вміння, саме вони, на його думку, діють таким чином: визначають місію, спрямовану на створення і підтримку соціальних, не тільки матеріальних цінностей; постійно шукають та відшукують нові можливості виконання місії; використовують нововведення і інновації; діють сміливо, але демонструють високий рівень відповідальності за своїх клієнтів та результати діяльності.

Цікавим на практиці є поняття “базова внутрішня спрямованість”, що детермінує свободу самовизначення людини (J. Teutsch і C. Teutsch, 1967). Унікальний життєвий досвід формує та закріплює у людини ключовий патерн, тобто “модель поведінки”, що виражається в освіті, роботі та інших сферах життя. Патерни поведінки дітей компліментарні патернам їх батьків та прабатьків [2]. Автори порівнюють цей механізм з багатоступеневою ракетою, де старші члени родини є першою та другою сходинкою, а дитина верхній щабель, що запускається на орбіту, наперед визначену фізичною та ментальною активністю тих, хто їй передував. Згідно з цією концепцією людина “формує гіпотези, за якими потім вимушена жити”. Автори описують ряд базових патернів: переривання, підпорядкування-домінування, відповідальність, економічна віктимізація [8]. Як зазначала, Джоел Марі Тойч: “Ви – творець свого життя. Вам дається лише полотно, а картину Ви малюєте самі. Подбайте про своє життя” [9].

На сьогодні соціальне підприємництво динамічно розвивається в європейських країнах, вирішуючи проблеми безробіття, соціального захисту, подальшого розвитку суспільства. Тому в подальшому дослідженні доцільно вивчити зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва.

Так, великою ознакою соціального підприємництва (СП) в Британії є колективна форма власності, а їх діяльність направлена передусім на користь територіальної спільноти.

Суб'єктом соціального підприємництва тут виступають бізнес-підприємства з соціальною місією. Друге визначення СП впливає із специфіки діяльності міжнародних приватних і суспільних фондів, створених для розвитку і популяризації цього напрямку соціально-економічної діяльності.

Такі фундатори як Skoll Foundation (США), Ashoka Foundation (Індія) та Schwab Fou for Social Entrepreneurship (Швейцарія) визначають соціальне підприємництво як інноваційну підприємницьку діяльність заради поліпшення становища громади і відновлення соціальної справедливості. Це забезпечило Європейські стандарти співвідношення максимальних і мінімальних зарплат до 5,7:1 в ЄС, проти 30:1 в Україні.

У країнах ЄС соціальні підприємства знані як “кооперативи соціальної солідарності” (Португалія), “кооперативи соціальних ініціатив (Іспанія), “соціальні кооперативи колективної власності” (Франція), “компанії, що працюють в інтересах громади та одночасно надають доходи” (Великобританія).

Робота соціальних підприємств леганізована в Угорщині, Чехії, Словачії, Словенії, Литві та Польщі в яких Парламенти прийняли закон “Про соціальні

кооперативи та яких нажаль немає в Україні”. Отже, зарубіжний досвід соціального підприємництва демонструє можливості і переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні а й економічні.

Висновки. Соціальне підприємництво є важливим механізмом підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни, що полягає в сприянні працевлаштуванню людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями і безробітних, підтримка залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах та багато іншого. У майбутньому надасть можливість економити бюджетні кошти на соціальну сферу. Використовуючи інноваційні ресурси соціальні підприємства створюють конкурентне середовище та новостворену додану вартість для розвитку економічної системи в цілому. Ключем до успішного розвитку соціальних підприємств в Україні є вироблення національних стратегій розвитку СП, які дозволили б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін — підприємців, громадських організацій, донорських структур і держави на засаді кооперативів, що запроваджені в країнах ЄС.

1. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підруч. К.: Центр учбової літератури. 2019. 468 с.

2. Гура Н.А. Задоволеність кар'єрою як фактор кар'єрного розвитку та соціально-професійної мобільності. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. 2009. Вип. №2-3 (17). С.35-47

3. Давидовська В.І. Проблеми соціального підприємництва в Україні. - Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Вип. 7 // Міжнародні економічні відносини та світове господарство, частина 1. С.106-109

4. До дня вдячності волонтерам 20 квітня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://fspu.udpu.edu.ua>

5. Про волонтерську діяльність: Закон України №3236-17 редакція від 03.07.2020 р. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

6. Матвієнко-Біляєва Г.В. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. Економіка та суспільство, 2016. №7. С. 390-394

7. Сорін Б.В. Про проблеми сучасних наук та шляхи їх вирішення. Наука і IDEAL-метод : науковий журнал. Вип. №1 (2020-2021). С. 5-18

8. Toych J. M., Toych Ch.K. From non-human bondage to freedom. Introduction to gene physics. Sorina T.M., Sorina B.V., 2009. 248 p.

9. Чамп'юн Курт Тойч Духовність і самосвідомість особистості. М.: Когито-Центр, 2017. 176 с.

10. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби 21 липня 2021. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://biz.ligazakon.net/>

1. Balabanova L.V., Sardak O.V. Upravlinnia personalom: pidruch. K.: Tsentru uchbovoi literatury. 2019. 468 s.[Ukrainian]

2. Hura N.A. Zadovolenist karieroiu yak faktor kariernoho rozvytku ta sotsialno-profesiinoi mobilnosti. Aktualni problemy psykhologii : zb. nauk. prats. Orhanizatsiina psykhologiiia. Ekonomichna psykhologiiia. Sotsialna psykhologiiia. 2009. Vyp. №2-3 (17). S.35-47 [Ukrainian]

3. Davydovska V.I. Problemy sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho univertyetu, 2016. Vyp. 7 // Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svi-tove hospodarstvo, chastyna 1. S.106-109 [Ukrainian]

4. Do dnia vdiachnosti volonteram 20 kvitnia 2022 r. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://fspu.udpu.edu.ua/> [Ukrainian]

5. Pro volontersku diialnit: Zakon Ukrainy №3236-17 redaktsiia vid 03.07.2020 r. Rezhym dos-tupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> [Ukrainian]

6. Matviienko-Biliaieva H.V. Rozvytok ta stanovlennia sotsialnoho pidpriemnytstva ta sotsialnoi vidpovidalnosti v suchasnykh umovakh. *Ekonomika ta suspilstvo*, 2016. №7. S. 390-394 [Ukrainian]
7. Sorin B.V. Pro problemy suchasnykh nauk ta shliakhy yikh vyrishennia. *Nauka i IDEAL-metod : naukovi zhurnal. Vyp. №1 (2020-2021)*. S. 5-18 [Ukrainian]
8. Toyh J. M., Toyh Ch.K. From non-human bondage to freedom. Introduction to gene physics. Sorina T.M., Sorina B.V., 2009. 248 p. [English]
9. Champion Kurt Toich Dukhovnist i samosvidomist osobystosti. M.: Kohyto-Tsentr, 2017. 176 s. [Russian]
10. Sotsialne pidpriemnytstvo yak vidpovid suspilstva na sotsialni potreby 21.07. 2021. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: <https://biz.ligazakon.net/> [Ukrainian]